

ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА
ІМЕНІ А. Ю. КРИМСЬКОГО НАН УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ,
присвяченої 30-річчю
Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України

**XXIV СХОДОЗНАВЧІ ЧИТАННЯ
А. КРИМСЬКОГО**

21 грудня 2021 р.

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

УДК 930.85+910(1-11)(063)
Д22

Д22 XXIV Сходознавчі читання А. Кримського: матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 30-річчю Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України, 21 грудня 2021 р. – Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 372 с.
ISBN 978-966-992-707-1

До збірника включені матеріали виступів наукових співробітників, викладачів, аспірантів, магістрантів, студентів, які взяли участь у Міжнародній науковій конференції «XXIV Сходознавчі читання А. Кримського» (Київ, 21 грудня 2021 р.). Збірник містить матеріали секцій «Східні пам'ятки в Україні»; «Давній та Середньовічний Схід: історія та культура»; «Історія та культура країн Далекого Сходу»; «Країни та народи Сходу у Новий і Новітній час»; «Релігійні та філософські вчення Сходу»; «Крим: історія, культура, сучасність»; «Мови та літератури народів Сходу»; «Історія сходознавства». Тексти доповідей публікуються в авторській редакції.

УДК 930.85+910(1-11)(063)

© Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України, 2021
© Видавничий дім «Гельветика», 2021
ISBN 978-966-992-707-1   © Центр українсько-європейського наукового співробітництва, 2021

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ І. СХІДНІ ПАМ'ЯТКИ В УКРАЇНІ

Когут Г. В.

СХІДНІ КИЛИМИ ГЕТЬМАНЩИНИ, МОДА НА «ОРИЄНТ»
ТА КОЗАЦЬКІ ГЕНЕАЛОГІЧНІ МІФИ.....12

Огнєва О. Д.

МОНГОЛЬСЬКА ДУХОВНА СПАДЩИНА
В УСТАНОВАХ УКРАЇНИ.....14

Парацій В. М.

ПАМ'ЯТКИ ЄВРЕЙСЬКОГО ЕТНОСУ В БЕРЕЖАНАХ:
СИНАГОГА І КІРКУТ 18

Ряполов В. М., Хесін В. О.

КАРАЇМСЬКА КЕНАСА В ХАРКОВІ: ІСТОРІЯ,
МИСТЕЦТВОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ, ПЕРСПЕКТИВИ РЕСТАВРАЦІЇ.....23

Тарасенко М. О.

«ЗАГАДКОВІ ІСТОТИ» НА АМУЛЕТАХ-ПІДВИСКАХ
З ПІСОЧИНСЬКОГО МОГИЛЬНИКА.....30

СЕКЦІЯ ІІ. ДАВНИЙ ТА СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ СХІД: ІСТОРІЯ ТА КУЛЬТУРА

Агай Кухі Амін

МУЗИЧНА ТРАДИЦІЯ КАШКАЙСЬКИХ АШУГІВ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ
В СУЧАСНОМУ СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ.....35

Баукова А. Ю.

ЄГИПЕТСЬКІ БОГИ НА СХІДНИХ ТЕРЕНАХ: СЕРАПІС ТА ІСІДА
В КУЛЬТУРІ ТА МИСТЕЦТВІ РИМСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ АЗІЯ 38

Бауліна К. Ю.

ВІДОБРАЖЕННЯ ТИТУЛУ «САТРАП» В ІЄРАРХІЇ
ВИЩИХ ЧИНОВНИКІВ ПРИ ЦАРСЬКОМУ ДВОРІ
АХЕМЕНІДСЬКИХ ПРАВИТЕЛІВ 40

Бокшань Г. І.

ОБРАЗИ ШУМЕРСЬКО-АККАДСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ
У ПОВІСТІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК «БРАТ МІЙ ЕНКІДУ».....42

своєю територією, виконували ще й керівні військові функції. У написі позначаються титулами «сатрап» (давньоперс.– xšaçaṛâvâ) та «мій підданий» (давньоперс. – manâ badaka): «Дадаршиш, перс, мій підданий та сатрап у Бактрії; Вівана, перс, мій підданий, сатрап у Харахватії» (давньоперс. – «Dâdaršiš nâma Pârsa manâ badaka Bâxtriya xšaçaṛâvâ»; «Vivâna nâma Pârsa manâ badaka Harauvatiyâ xšaçaṛâvâ ») [DB. III. 3;10] [4].

Так, сатрапи стали важливим елементом у державному правлінні, мали привілейований статус та належали до найвищої ланки чиновників. Території, якими вони управляли, та їх повноваження залежали від близькості до царя та від особистих можливостей правителя. У руках сатрапів була військова та адміністративна влада, що давала їм значну самостійність в управлінні підвладними територіями.

Література:

1. Грантовский Э. А. Ранняя история иранских племен Передней Азии. М., 1970. 396 с.
2. Фрай Р. Наследие Ирана / ред. М. А. Дандамаева; пер. с англ.: В. А. Лившиц, Е. В. Зеймаль. М.: Наука, 1972. 426 с.
3. San Nicolo M. Beitrage zu einer Prosopographie neubabylonischer Beamten der Zivil- und Tempelverwaltung. Munich, 1937.
4. Schmitt R. Die alt-persischen Inschriften der Achaimeniden. Editio minor mit deutscher bersetzung. Wiesbaden, 2009.
5. Stolper M. W. Entrepreneurs and Empire. The Murasu Archive, the Murasu Firm, and Persian Rule in Babylonia. Leiden. 1985. № 109.

УДК 821.161.2»2»

Бокшань Г. І.

ORCID:0000-0002-7430-8257

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри готельно-ресторанного

та туристичного бізнесу й іноземних мов

Херсонський державний аграрно-економічний університет

м. Херсон, Україна

ОБРАЗИ ШУМЕРСЬКО-АККАДСЬКОЇ МІФОЛОГІЇ У ПОВІСТІ ГАЛИНИ ПАГУТЯК «БРАТ МІЙ ЕНКІДУ»

Ключові слова: шумерсько-аккадська міфологія, інфернальні образи, солярні міфологеми, модель художнього світу, амбівалентна семантика, трихотомічна вертикаль.

У вступному слові до повісті «Брат мій Енкіду», що входить до збірки «Мій Близький і Далеких Схід» (2014), Г. Пагутяк розмірковує про способи втілення задуму твору, заперечуючи реконструкцію, стилізацію чи осучаснення шумерського міфу про Гільгамеша. Проте у рефлексіях авторки вбачаємо ознаки такого способу інтерпретації міфологічного матеріалу, як його «реанімація», «оживлення». Так, Г. Пагутяк завважує: «Я просто увійшла до Урука й почала там жити» [4, с. 17]. Спонукою до заглиблення в історію шумерської цивілізації для письменниці стали книги З. Косідовського «Коли сонце було богом», В. Заморовського «Спочатку був Шумер», а також «Поема про сотворіння світу» І. Франка. Звикла до відчитування символів і знаків авторка намагається встановити зв'язок між минулим і сучасним, виявити спільне й відмінне між різними культурами у збірці «Мій Близький і Далекий Схід». У повісті «Брат мій Енкіду» письменниця вкотре виявляє свою схильність до літературного експериментування й інтуїтивного способу пізнання світу, що становлять особливості її творчої індивідуальності.

Г. Пагутяк визнає свою зачарованість «магією мови» шумерських поетичних текстів, яким властива висока образність і багатство тропіки. Цю магію, на нашу думку, можна зауважити в єдинопочатку топонімів «Урук» (одне з двох найбільших міст шумерської цивілізації, де відбуваються події повісті) й «Уріж» (наскрізна міфологема творчості письменниці). Концепт «мова» актуалізується майже в кожному творі Г. Пагутяк, що є однією з ознак метароманної структури її художньої прози. Саме з мовою письменниця пов'язує здатність людини до збереження її гуманної сутності: «Надто часто слухаючи лукаву людську мову, ми втратили чутливість до слова, втратили подив перед цією організованою системою звуків, семантичних та граматичних зв'язків, і звідти почалось наше падіння» [5, с. 122]. Зачарованість шумерською мовою, її духом, інспірувала задум створення повісті «Брат мій Енкіду».

Значну увагу письменниця приділяє образу підземного світу, що в шумерській міфології постає як Країна без вороття, царство Нергаль і Гашінгаль. З цим інфернальним образом корелює міфологема сонця, репрезентована образом шумерського бога Уту, який щонаочі спускається в царство смерті, проходячи «шлях із Східної брами до Західної» [4, с. 54]. Але в підземному світі сонце не сходить, бо там нема ані неба, ані хмар, а лише «підземне склепіння над рікою, що впадає у царство Нергаль» [4, с. 52]. Взаємодію вогню і води – блискавок і води – візуалізовано як хаос.

Г. Пагутяк в образах богів акцентує амбівалентну семантику, закріплену за ними в шумерській міфології. Зокрема, ця двоїстість оприявнюється в образі Уту, який був покровителем Більгамеса: «Сяяло світле, безжальне і милосердне обличчя Уту» [4, с. 31]. У повісті «Брат мій

Енкіду» письменниця екстраполює амбівалентну міфосемантику не лише на образи богів: «Кожна річ в Небі-Землі так задумана Аном, що несе в собі одночасно добро і зло. Життя і смерть» [4, с. 51].

Небесні світила у багатьох теогоніях були наділені якостями всебачення і всевідання: «У низці міфологій Сонце і Місяць – два небесних ока на кінцях світової осі» [2, с. 604]. Такою ж міфосемантикою наділений у повісті «Брат мій Енкіду» образ бога Уту, «від чийого ока не сховатися потаємним діянням» [4, с. 59]. Молитви Шамхат, звернені до Уту-сонця і Нанни-місяця, символізують наявність солярного культу. Геліоцентричність архаїчного світу коментує Г. Пагутяк в есеї «Рукави, вологі від роси»: «Древні ставили Сонце в центр Всесвіту, доки врешті наука не зробила його третьюрядним світилом Галактики» [5, с. 123]. Як і в інших її творах, у повісті «Брат мій Енкіду» образ призахідного сонця корелює з жіночим персонажем: очі Шамхат «дивились услід Володарю Заходу» [4, с. 23]. Семантику мотиву споглядання призахідного сонця Г. Пагутяк тлумачить у примітках: «Натяк на те, що Шамхат думає про смерть» [4, с. 23].

Модель художнього світу повісті відповідає трихотомічній вертикалі, що протиставляє верх і низ: «Згідно помислу богів, кожен мусить бути кимось одним, і його доля-нам, записана на небесах, опускається на землю, а звідти – у царство Нергала і Гашінгаль» [4, с. 27]. У цій моделі відображене універсальну кореляцію верху й низу, адже «що заведене на землі, те спущене з неба» [4, с. 57]. Окрім того, у роздумах Шамхат про Більгамеса відображено міфологічну опозицію по горизонталі: «Чому він не пішов на Схід, не вийшов через Східну браму? <...> Але демон туги погнав його на Захід» [4, с. 21].

Образ підземного світу в інтерпретації Г. Пагутяк має гетерогенний характер. У ньому оприявнюються ознаки раю та чистилища. Після смерті Шамхат потрапила до місця, в образі якого домінують ознаки раю: «На розкішному полі, де зліва колосився ячмінь, а справа dospівала пшениця. <...> За полями був округлий пагорб, на якому паслися ягнята й козенята. <...> Далі кучерявилися сади з виноградом і яблунями» [4, с. 58]. У книзі «Народження чистилища» Ж. Легофф прослідковує еволюцію уявлень про purgatorium і надає таку його характеристику: «Чистилище зрештою є тим проміжним потойбічним світом, у якому випробування може бути зменшене завдяки голосам, втручанню живих» [3, с. 22]. У примітках до повісті Г. Пагутяк актуалізує семантику зв'язку потойбіччя зі світом живих: «Його мешканці сиділи в пилюці й чекали на жертви живих» [4, с. 46]. Ще одна ознака чистилища, акцентована Ж. Легоффом, артикульована в роздумах Шамхат про підземний світ: «Можливо, її чекає випробування, і не одне. Це засмутило Шамхат, бо

хоча й смерть звільнила її від втомленого тіла, залишилась втомлена тіннь-душа» [4, с. 56].

Г. Пагутяк візуалізує образ потойбіччя з опертям на шумерську міфологію: до Країни без вороття дістаються у човні Того, хто перевозить мертвих, а потім «підходять до Того, хто пильнує воріт, і платять за перехід» [4, с. 40]. Ж. Легофф акцентує, що в аккадському епосі про Гільгамеша образ підземного світу пов'язаний із обома чоловічими персонажами. У поемі це оприявнюється передусім через образ Енкіду, який за життя побував у царстві мороку [3, с. 42]. В інтерпретації Г. Пагутяк семантика міфологеми потойбіччя артикульована в рефлексіях Шамхат: «На якийсь час доведеться повернутись до своєї жіночої роботи, щоб заробити собі на харч в підземному світі» [4, с. 24]. Розгортання мотиву переходу до Країни без вороття у повісті спирається на шумерсько-аккадські міфологічні уявлення та поховальні ритуали, за одним із яких тіла бідних людей кидали прямо в річку: «Довкола аж роїться від напівпрозорих постатей, однакових, безмовних. Душ убогих, старців, злочинців, жертв, немовлят, за кого нема кому заплатити» [4, с. 51]. У повісті оприявнюються деталі обрядів переходу до потойбіччя. Так, Шамхат, розмірковуючи про завершення земного життя і самотність на останньому шляху, візуалізує те, що чекає на неї попереду: «Ніхто на землі не готуватиме для мене пива і хліба, ніхто не дасть мені срібла заплатити ні воротареві, ні перевізнику» [4, с. 19]. У царстві Нергалія присутня та ж соціальна нерівність, як у світі живих, бо, скажімо, Більгамес там «має тиме довкола родину, слуг, садівників, арфістів, виночерпіїв» [4, с. 53].

Образи чорних птахів у творах Г. Пагутяк завжди наділені інфернальною символікою, адже вони «однаково люблять блискучі речі й мертвечину» [4, с. 31]. Мотив смерті з'являється у повісті вже у першій сцені, коли ворона, яка вкрала золоту шпильку Шамхат, спровокувала загибель маленької служниці. У цьому епізоді також акцентовано особливості «архітектури» перехідного ритуалу: «Душа її прямувала дорогою до брами, що розділяє світ живих і світ мертвих» [4, с. 31]. Г. Пагутяк також згадує «холодний подих демона смерті», який відчула Шмахат біля знівченого тіла дівчинки, пояснюючи його присутність віруванням шумерів у те, що він приходить по душу небіжчика. Шамхат переймалася її долею в потойбіччі, оскільки усвідомлювала, що їй не було «чим заплатити за перехід до Країни без вороття» [4, с. 40] Тому, хто пильнує біля воріт. У топографії потойбіччя оприявнюється образ Ріки, якою на човні перевозять мертвих до підземного Кур.

Таким чином, повість та есеї збірки «Мій Близький і Далекий Схід» Г. Пагутяк об'єднані мотивами смерті й безсмертя, божественного й людського, добра і зла, руйнівного впливу цивілізації і пошуку гармонії з природою. Коди до їх прочитання знайдено в шумерсько-аккадській міфології.

У повісті чітко оприсутнюються універсальні бінарні міфологічні опозиції захід–схід, земне–небесне, душа–тіло, космос–хаос, що відображають дихотомію архаїчних уявлень про світ і місце людини в ньому.

Література:

1. Замаровський В. Спочатку був Шумер. Київ : Веселка, 1983. 207 с.
2. Иллюстрированная энциклопедия символов / сост. А. Егзаров. Москва : Астрель; АСТ, 2007. 723 с.
3. Ле Гофф Ж. Рождение чистилища. Екатеринбург : У-Фактория; Москва : АСТ, 2009. 544 с.
4. Пагутяк Г. Брат мій Енкідю. *Мій Близький і Далекий Схід : повість та есеї*. Львів : ЛА «Піраміда», 2014. С. 12–67.
5. Пагутяк Г. Рукави, вологі від роси. *Мій Близький і Далекий Схід : повість та есеї*. Львів : ЛА «Піраміда», 2014. С. 86–131.

УДК 94(3):295.48

Вертієнко Г. В.

ORCID: 0000-0002-2104-0058

кандидатка історичних наук,

старша наукова співробітниця відділу Євразійського Стену

Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського

Національної академії наук України

м. Київ, Україна

КОНЦЕПТ ПОТОЙБІЧНОГО ТРОНУ В НАРАТИВНІЙ ТА ВІЗУАЛЬНІЙ ДАВНЬОІРАНСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

В Ахеменідський період є вказівки на існування концепту потойбічного трону як у візуальній, так і в наративній формах. Такою репрезентацією, мабуть, виступала платформа для трону в архітектурі царських гробниць. Образи царського палацу на гробничних рельєфах, таким чином, могли зображати його резиденцію в Інобутті [11, р. 81; 9, р. 103]. Той факт, що цар після смерті вирушає до потойбічного (небесного?) трону міститься в Персепольському написі Ксеркса (XPf, §4, 32–33): уаḏамаіу : ріта : Dārayavauš : **gāthavā** : ašiyava – «Після того, як батько Дарій пішов до трону». Вислів **gāthavā ašiyava** – «пішов до трону» тут є евфемізмом поняття «померти» [10, р. 244, fn. 6]. Схожим чином Антіох I Коммагенський (69–31 рр. до н. е.) на рельєфі гробниці в Немрут-Даг описує свою смерть, як шлях до трону Зевса-Ормазда [9, р. 103].